

МЕТОДИ ПЕРЕКОНАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анатолій ТУРЧАК, Наталія ТОКАР (Кіровоград)

У статті характеризуються методи переконання у педагогічній діяльності, що використовувались В.О. Сухомлинським, та впливали на формування його гуманістичних поглядів в освіті. Доводиться доцільність використання досвіду навчально-виховної роботи видатного педагога у сучасній професійній підготовці майбутніх учителів.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, педагогічна спадщина, гуманістичні погляди, загальнолюдські цінності, метод переконання, інформаційний метод, пошуковий метод, дискусійний метод, метод взаємоосвіти у вихованні.

В статті характеризуються методи убеждения в педагогической деятельности, которые использовались В.А. Сухомлинским, и влияли на формирование его гуманистических взглядов в образовании. Доказана целесообразность использования опыта учебно-воспитательной работы выдающегося педагога в современной профессиональной подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, педагогическое наследие, гуманистические взгляды, общечеловеческие ценности, метод убеждения, информационный метод, поисковый метод, дискуссионный метод, метод взаимного образования в воспитании.

Актуальність проблеми. Реалізація гуманістичних і демократичних ідей сучасної педагогічної науки значною мірою залежить від умінь вчителів творчо використовувати педагогічну спадщину минулих поколінь. Пріоритетними напрямками педагогічної діяльності вчителя є досконале знання свого предмету, глибока любов до нього, поєднання в своєму серці цієї любові з любов'ю до дитини, уміння управляти її розумом і почуттями, створити в ній емоційне ставлення до самої себе, емоційну чуйність до того, що вона бачить, спонукати її до виявлення благородних почуттів в активній діяльності; постійно виховувати в дітях доброту, людяність, сердечність, доброзичливість, співчуття; учити їх переживати

якомога частіше радість добрих вчинків, готовність прийти на допомогу іншому, чутливість до всього живого і прекрасного; виховувати в учнях благородство, чистоту морально-емоційних відносин, ставлення до матері як до найдорожчої у світі людини. Справжнім педагогом може вважати себе тільки той, хто у кожному своєму вихованцеві вбачає людину майбутнього.

Мета статті полягає у розкритті гуманістичних підходів В.О.Сухомлинського у вихованні та необхідності застосування досвіду його педагогічної діяльності у професійній підготовці сучасного вчителя.

Завдання: вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського з метою виявлення

актуальності використання його педагогічного досвіду з виховної роботи школярів у професійній підготовці майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. Реалізація гуманістичної концепції виховання, насамперед, залежить від стилю роботи найгуманнішого у світі місця – школи, і в першу чергу – від особистості самого педагога. «Школа, – писав видатний український вчений-практик, талановитий вихователь В.О. Сухомлинський, тонкий психолог і знавець дитячих сердець, – це насамперед учитель. Особистість вчителя – наріжний камінь виховання» [1]. Саме виховання почуття чуйності, чутливості, душевної краси як найвищої людської цінності В.О. Сухомлинський вважав однією з найважливіших сторін становлення особистісної моральної культури. Своєю практикою педагог-новатор показав, що вміння розрізняти емоційні, естетичні, семантичні відтінки слова, широкий словниковий запас є важливою передумовою духовно багатого, повноцінного інтелектуального життя дитини, відчуття краси довколишнього світу і буття. Вивчаючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, аналізуючи його методологічний і методичний підхід до виховання майбутніх поколінь ми можемо поставити методи переконання на рівень сучасних вимог. Адже ні один метод виховання без переконання не повинен застосовуватися. Вплив на свідомість, відчуття і волю дітей словом й організацією їхнього життєвого досвіду з метою формування у них глибоких та стійких поглядів і понять – це й є визначення переконання.

Переконання – складний метод педагогічного впливу, який апелює до розуму, волі, відчуттів особистості, її життєвого досвіду. Воно сприяє усвідомленому і добровільному сприйняттю учнями думок та ідей вихователя, вимагає від педагога створити, берегти і розвивати в душі дитини почуття людської гідності, гордості, шанобливості до старших, оберігати дитяче серце від болю, бід, страждань, необережних душевних доторкань. Ніколи не слід прагнути придушити у школяра волю, на якій, як вважав В.О. Сухомлинський, тримається човен людської гідності. За допомогою переконань слід допомогти молодому поколінню правильно розуміти суспільні явища сьогодення, сприяти перетворенню норм людської моралі у глибокі особистісні ідеали.

Метод переконання досить повно висвітлений у загальнопедагогічній та психологічній літературі. Так, про велику роль переконань писав ще К.Д. Ушинський, віддаючи перевагу у моральному вихованні шкільним рокам і юності, які не перевантажені враженнями і залишаються з людиною назавжди. Адже живе

слово вихователя залишає глибокий слід в душі вихованця, формує підвалини відчуттів і поглядів. Все, що закладено з дитинства бесідами з педагогом, що прочитано в книгах, залишається на все життя і проявляється потім у поведінці і вчинках людини.

В підлітковому і юнацькому віці набагато легше формувати стійкі переконання, ніж у наступні роки життя людини. Але для цього необхідно впливати не тільки на свідомість, а й на відчуття і волю особистості. Знання слід не просто засвоїти, а й перетворити їх на моральні ідеали, погляди й переконання. Адже ідея, прочитана або почута, що не пройшла через думки дитини, не залишила відбитку у її серці, є мертвим капіталом. Тому важливими якостями вербального впливу вчителя є змістовність, логічність, відсутність складносприйнятних слів і зворотів, внутрішніх протиріч, яскравість і виразність думки. Слово і переконання вихователя мають бути емоційно забарвленими і викликати інтерес в учнів будь-якого віку.

Високо піднімаючи роль переконань у вихованні, В.О. Сухомлинський наголошував, що за змістом своєї професійної діяльності вчитель зобов'язаний проводити з учнями морально-етичні бесіди з конкретним моральним наповненням. Він вважав слово найбільш тонким засобом впливу на юну душу і болюче протестував проти нарікань на адресу школи у зловживанні словесністю. Педагог називав таку критику непорозумінням, справедливо стверджуючи, що витонченість внутрішнього світу людини, благородство морально-етичних стосунків не ствердити без високої культури словесного виховання. Мистецтво виховання, за В.О. Сухомлинським, – це перш за все мистецтво слова, звернення до людського серця. А більшість шкільних конфліктів – це невміння вчителя спілкуватися зі своїми вихованцями [2].

В.О. Сухомлинський, як і А.С. Макаренко, вважав невід'ємною складовою частиною виховного процесу в школі етичні бесіди. Для переконання необхідні постійні розповіді вихователів про гарні, благородні вчинки людей, роз'яснення норм суспільно життя. Вчений-практик сумлінно збирав яскраві матеріали з газет, журналів, книг і склав хрестоматію повчальних історій про виховання [3]. Він закликав педагогів не дивуватися спробам молодих людей перевірити слова старшого, перейти до дискусії з вихователем. Адже це досить цінне бажання – самому усвідомити сутність питання, дійти правильного висновку. В таких випадках не слід уникати спірних ситуацій, а тим більше – бути педагогу незадоволеним юним опонентом. Слід використовувати такі мотиви для ефективної виховної роботи з формування у школярів

стійких моральних переконань, які не даються учням без їхньої внутрішньої духовної напруги і емоційних переживань[3].

Проте, не може бути сумнівів, що зловживання словом так же шкідливо, як і його недооцінка. В.О. Сухомлинський закликав педагогів берегти слово, не перетворювати його на розмінну монету, особливо високі святі слова. Справжнє шанування мовчазне.

Вчитель має володіти мистецтвом мовлення. Його вміння правильно говорити, глибоко, змістовно, яскраво й образно, здатність переконувати у правоті своїх поглядів, відстоювати свою думку у дискусії – невід’ємна професійна складова кваліфікованого педагога. Тим вища має бути цінність слова, тим значиміша роль уміння володіти ним. Адже, вміло побудовані словесні переконання вихователя закладають підвалини самопереконання особистості, а беззаперечною умовою самовиховання є глибоке розуміння дитиною його необхідності, усвідомлення нею своїх недоліків і важливість їхнього подолання.

Практика виховної роботи у сучасній школі свідчить, що застосовувати метод переконання не просто. Щоб переконати, необхідно уміти переконувати, володіти мовою, особливо коли апеляція до свідомості учнів не завжди дає необхідний результат. Вихователю необхідно вчитися умінню за допомогою мови проявляти свою індивідуальність.

До числа методів словесного впливу належать інформаційний, пошуковий, дискусійний та взаємоосвіти.

При інформаційному методі виховання вчитель використовує монолог у вигляді розповіді або пояснення, інколи – бесіди. Роль вміло побудованих роз’яснень, виховного вербального впливу старшої людини важко переоцінити. Але в тому випадку, коли вихователь вбачає в дитині не об’єкт педагогічного впливу, а рівноправного партнера у спілкуванні, у спільній мисленевій діяльності. За умови, коли учню відводиться місце пасивного слухача монологу вчителя, ефективність інформаційного методу незначна.

Переконання інформаційним методом включає бесіду на вступному уроці, занятті, заході, конференції, роз’яснення під час вивчення теоретичних розділів навчальної програми предмета, вправи з вказівкою, хто її виконував, виявив наполегливість, сміливість, кмітливість, хто і як використав отриману навичку у подальшому житті, праці, суспільній діяльності тощо. Метод отримання активної інформації у вихованні, за визначенням В.О. Сухомлинського, на перший план висуває активний світогляд мисленевої діяльності, в якому присутня логічна уява і здатність дитини

створювати моделі вирішення проблемних життєвих ситуацій.

Нині різко зросла обізнаність молодих людей в реаліях сучасного світу і їхнє критичне ставлення до слів старших, що змушує вчителя все частіше застосовувати дискусійний метод переконання. Саме він привчає учнів відстоювати свою точку зору, навчає їх творчо і відповідально ставитися до моральних проблем, не ухилятися спірних питань, терпляче вислуховувати опонентів. Організуючи дискусію, вихователь вміло поставленим запитанням викликає у дітей бажання обговорити прочитану книгу, переглянутий фільм, учорашню телепередачу, поведінку школярів на позакласному заході, участь спортсменів школи у змаганнях тощо. Практичний педагог, професійний вихователь допомагає учням зробити правильні висновки і в разі необхідності – підвести підсумки. Під час дискусії інформація засвоюється більш активно, запам’ятовується надовго і частіше застосовується у творчих знахідках у повсякденному житті. Учень, особливо у підлітковому віці, навчається шляхом дискусії боротися за свої переконання: просто присутність на тому чи іншому заході не гарантує успішного формування моральних переконань. Значно ефективнішим є обговорення художніх книг і журнальних статей на морально-етичні теми, залучення учнів до вивчення історії та традицій різних народів, біографій відомих людей, організації позакласних творчих заходів, де учні дискутують за результатами своєї дослідницької роботи з визначеної тематики. При цьому досвід підказує, що учневі необхідна допомога у підготовці до прилюдного виступу, чітке визначення кола питань, якими мають оволодіти його однолітки. Адже часто і сам доповідач не в змозі дати правильний аналіз фактів і подій, про які йде мова, та визначити мотив діяльності тих чи інших, інколи досить відомих людей.

Все частіше в останні роки вчителі стали застосовувати метод взаємоосвіти. Його сутність полягає в участі самих учнів у переконанні своїх товаришів. З цією метою школярі готуються і доповідають перед класним колективом про визначні події, цікаві факти, незвичайні історії в країні і світі, беруть участь в обговоренні проблем навчання, відпочинку, дозвілля, спілкування тощо. Одна з форм взаємоосвіти – активна участь всіх школярів у підготовці матеріалів випуску теоретичних повідомлень для навчальних куточків, динамічних стендів, інтернет-сайтів тощо. Для активізації такої пошукової роботи слід добитися, щоб у випуску кожного блоку інформації брали участь якомога більше учнів. З цією метою школярі готують невеликі за розміром замітки, що містять

конкретний матеріал з життя відомих людей, країни, міста, району, школи; про виявлення високих моральних і громадянських якостей однолітками і дорослими, що оточують дитину, події в тій чи іншій країні тощо.

Метод взаємної просвіти передбачає участь школярів в організації творчопошукової роботи серед товаришів. Значний потенціал виховного впливу закладений у роботі активу класу з організації дозвілевої діяльності учнів, активного відпочинку, участі у змаганнях, походах вихідного дня, розважальних програм, рольових іграх, заняттях з правил дорожнього руху, екскурсіях на природу, відвіданнях музеїв, виставок, благодійних акцій учнів, предметних олімпіадах, суспільно-корисній праці, відзначенні знаменних дат, традицій класного колективу, екологічних рейдів у місті, селищі, чергуванні в школі на засадах самоврядування, ремонті і оформленні предметного кабінету тощо. Якщо вчитель виявить більше ініціативи, навчаючи учнів творчо реалізовувати власну колективну роботу, то можна знайти безліч форм її організації, і всі вони будуть природними, а деякі – універсальними в усіх напрямках виховання. Ініціативні вихователі вишукують різноманітні форми творчого впливу на школярів, що втілюють у собі зміст виховної діяльності сучасного навчального закладу в єдиній системі педагогічної дії.

Враховуючи, що висока ефективність переконання досягається за умови, коли учень з об'єкту перетворюється на суб'єкт виховного впливу, одним з основних варто вважати пошуковий метод переконання. Пошук передбачає самостійне дослідження, виявлення і знаходження цікавої інформації. Робота в Інтернеті, бібліотеці, опитування вчителів і учнів, бесіди з батьками, друзями викликають справжній інтерес дитини до самостійно здобутих фактів, відомостей, інформації, є дієвим фактором переконання.

Результативність переконання збільшується за допомогою логічного й емоційного шляхів педагогічного впливу на учнів. Логічний початок розмови відображає її ідейну спрямованість, пізнавальний характер, змістовність. Емоційне наповнення впливає на відчуття школярів. Єдність таких шляхів в мові педагога робить її високоідейною, стрункою, переконливою, живою й яскравою. Загальновідомо, що учні за інтонацією, мімікою, пантомімікою і переліком інших ознак відчують реальне ставлення старшого до того чи іншого факту життя, явища або складної конфліктної ситуації, про яку він говорить. Здобути довіру дітей важко, а втратити її можливо протягом декількох хвилин, сказавши неправду або не широко, кривлячи душею у великому чи малому. Щоб цього не сталося,

необхідно бути добре підготовленим і обізнаним у предметі розмови, вміло підібрати й проаналізувати факти, правдиво їх оцінити, бути відвертим з учнями. Важливий індивідуальний підхід до кожного учня, особлива увага до нього, навіювання словом і діями до набуття знань, подолання життєвих труднощів і незгод. Переконання найбільш ефективне, коли апелюють до найкращих почуттів школярів. А переконання словом не повинно носити форму довгих повчань і втомлюючих роздумів на теми моралі. Переконання інколи необхідно тільки у тому випадку, коли учням дійсно не зрозуміло як поводити себе в тій чи іншій ситуації, неясна їхня провина, або ж коли вихователю пояснює поведінку школярів у новій, несподіваній для них, можливо навіть навмисне створеній виховній ситуації.

Використання тих чи інших методів переконання може здійснюватися тільки з гуманною метою – недоцільно організовувати проведення будь-якого виховного заходу, в якому закладено певний педагогічний ризик і передбачити кінцеву реакцію учнів неможливо. В усіх випадках виховного впливу словом необхідно враховувати психологічні і вікові особливості школярів. З віком ефективність словесних впливів на молодь збільшується, проте школярі старшого віку часто до поданої інформації відносяться критично, з недовірою, і переконати їх стає важко, враховуючи, що кожен з них несхожий один на одного. А тому, велику роль відіграє вміння педагога подати істину доступно, переконливо, незаперечно, тобто створити умови, в яких незгода з вимогою вчителя викликає незадоволення всього учнівського колективу і громадськості. Вміння словом впливати на школярів, створити в колективі учнів бадьору робочу атмосферу, у відповідальний момент шкільного життя пробуджувати належні емоції в дитині – незамінна складова професійної майстерності кожного вихователя. Дружнє ставлення вчителя, повага до учня, коректна загальна система шкільного виховання завжди дає високий позитивний результат педагогічного впливу.

Знижує ефективність виховання тільки резонерство, наглядський тон, збиті фрази. Декларування загальноприйнятих істин – це не переконання, а один з видів моралізаторства у вихованні, читання настанов і декларування правил, що завжди викликає у юній душі внутрішні протиріччя. Проте найважливішу роль у виборі тактики виховного впливу відіграє вчасно і мудро сказане слово вчителя, якого потребує учень. А виражена методика виховної роботи і педагогічний такт зобов'язують педагога мудро давати поради, змістовно, образно, літературно викладати свої думки,

переконати учня в правильності поглядів наставника, відстояти власну думку в дискусії – невід’ємна якість висококваліфікованого вчителя, як старшого товариша і радника. Від такого підходу у вихованні у значній мірі залежить ефективність більшості видів педагогічної діяльності. Якщо бесіда, лекція, розповідь захоплюють учня, викликають бажання слідувати поданим прикладам і діяти згідно кращим взірцям людської поведінки – виховне значення таких методів переконання безцінне. Словом ми формуємо свідомість дитини, а виховують вчинки і повсякчасна поведінка педагога. Організація життєвого досвіду школярів шляхом планомірного і регулярного виконання конкретних вчинків та дій, практики, усвідомленої і поданої в теорії виховання, приводить до правильних теоретичних висновків та наступного вияву кожної особистості в організації власної діяльності і громадської поведінки.

Висновки. Отже, поданий вище аналіз методів переконання у професійній поведінці вчителя, хоча і не повністю відбиває принциповий підхід до сучасного демократичного виховання, однак не зводить дітей до суспільних об’єктів, які б пасивно сприймали дії педагога, безучасно виконували його настанови, команди і накази. Вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського допомагає визначити основні умови та шляхи виховного і розвивального потенціалу навчально-виховного процесу. Щоб стати справжнім вихователем, вважав В.О. Сухомлинський, треба пройти школу сердечності, тобто, пізнати серцем все, чим живе і про що думає дитина. Вчитель має пам’ятати, що немає абстрактного учня, а варто боротися за щасливе життя, думки та серце кожного школяра. Повага до особистості дитини, орієнтація на педагогіку співробітництва, готовність до творчої професійної діяльності –

тільки за цих умов вчитель стає новатором-гуманістом.

В.О. Сухомлинський радив вчителям, щоб вони вчили дитину пізнавати себе, застосовуючи гуманістичні засоби людського впливу: добре, щире слово, ласкавий погляд, доброзичливість, повага. На його думку, саме на фундаменті взаємовідносин дружби і взаємоповаги будується педагогічний процес. Людяність і індивідуальність реалізується у спілкуванні. Яке спілкування, такі і результати виховання. Дитина йде назустріч зусиллям вчителя, якщо він допомагає їй у самоствердженні та самоповазі. За умов гуманного педагогічного спілкування конфлікти між вчителем і учнем не виникають. Врахування природних нахилів та здібностей дитини, створення творчої співдружності у шкільному колективі, гуманне ставлення до тих, хто навчається, уроки мислення, інтелектуальний фон класу, навчання з захопленням – знахідки Павлівської школи.

Життєвий пізнавальний досвід – точка опори учня і вчителя. Це означає – повернутися обличчям до дитини. В.О. Сухомлинський радить вимагаючи, довіряти дитині, орієнтувати її на власний розвиток, на довіру. Обов’язок вчителя – створити сприятливий мікроклімат взаємовідносин. Це поле його творчої ініціативи та активності. Найбільш влучним визначенням сутності виховання В.О. Сухомлинський вважав єдність духовного життя вихователів і вихованців, утвердження людини як найвищої соціальної цінності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. шк., 1976-1977. – Т.4. – С. 541.
2. Сухомлинский В.А. Этюды о коммунистическом воспитании / В. Сухомлинский. – М.: Народное образование. – 1967. – № 12. – С. 40.
3. Сухомлинский В.А. О воспитании / В. Сухомлинский. – М.: Политиздат, 1973. – С. 214.